

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2021, c. 7, s. 2: 1521-1545

**Batı'da Bir Yunus Emre Yorumcusu: Schimmel'e Göre Sûfî Düşüncenin Kurucusu
Olarak Yunus Emre ve Anadolu'da Tasavvuf Kültürü**

An Analysis of Yunus Emre in Western Perspective: Yunus Emre, As the
Founder of Sufi Notion, and Islamic Sufism in Anatolia, with reference to
Schimmel

Abdullah KUŞLU

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel
İslam Bilimleri Bölümü Tasavvuf Anabilim Dalı
Assistant Professor, İzmir Katip Çelebi University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Sufism
İzmir/TURKEY

abdullah.kuslu@ikcu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3530-9759

DOI: 10.47424/tasavvur.993405

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 09 Eylül / September 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 14 Aralık / December 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Kuşlu, Abdullah. "Batı'da Bir Yunus Emre Yorumcusu: Schimmel'e
Göre Sûfî Düşüncenin Kurucusu Olarak Yunus Emre ve Anadolu'da Tasavvuf
Kültürü". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/2 (Aralık 2021): 1521-1545.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Annemarie Schimmel, dünya dinleri, felsefe, biyografi, edebiyat gibi konularda kaleme aldığı eserlerle Doğu'da ve Batı'da isminden söz ettiren velûd bir akademisyendir. Diğer yandan onun özellikle tasavvuf alanında ortaya koyduğu çalışmalar, tasavvuf düşünce geleneğinin Batılı araştırmacılar tarafından objektif bir perspektiften okunmasına ve yeniden ilgi odağı olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Tasavvuf tarihi olarak değerlendirebileceğimiz *Mystische Dimension des Islam*, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin tasavvufî görüşlerini irdelediği *Ich bin Wind du bist Feuer*, tasavvufa giriş niteliğinde olan *Sufismus: Eine Einführung in die islamische Mystik* ve Hallac-ı Mansûr'u konu edindiği *Al-Halladsch: Märtyrer der Gottesliebe: Leben und Legende* eserleri, onun bu sahada bilinen çalışmalarından birkaçıdır. Schimmel, Yunus Emre'nin bazı şiirlerini de *Ausgewählte Gedichte von Yunus Emre* isimli eseriyle Almanca'ya tercüme etmiştir. Ayrıca onun Yunus Emre'nin tasavvufî görüşlerini tahkiye metoduyla anlattığı ve bazı şiirlerini irdelediği *Wanderungen mit Yunus Emre* isimli bilinen çalışması Anadolu'da tasavvuf kültürü ile irtibatlı olarak tasnif edilebilecek bir diğer eserdir. Bu makale, eserlerinden hareketle Schimmel'in Anadolu'da yetişmiş bir mutasavvıf olarak Yunus Emre telakkisini ve onun perspektifinden Anadolu'da tasavvufî düşüncenin ve kültürün izdüşümlerini konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Annemarie Schimmel, Yunus Emre, Nûr-ı Muhammedî, Şatahat.

Abstract

Annemarie Schimmel is a prolific academician known for her works on world religions, philosophy, biography and literature, in the East and the West. She also made studies, especially in the field of Sufism, that have contributed the tradition of Sufi thought to be read from an objective perspective by Western researchers and to be reevaluated as the focus of attention. She published some familiar works in this field such as *Mystische Dimension des Islam* that can be considered as the history of sufism, *Ich bin Wind du bist Feuer* in which Mevlânâ Celâleddin Rûmî's mystical views are examined, *Sufismus: Eine Einführung in die islamische Mystik* as an introduction to Sufism and *Al-Halladsch: Märtyrer der Gottesliebe: Leben und Legende* where the life of Halladch

is explained. Schimmel translated Yunus Emre poetries into German in her book titled "*Ausgewählte Gedichte von Yunus Emre.*" Furthermore, Schimmel's work *Wanderungen mit Yunus Emre*, discusses Yunus Emre's mystical views by employing the method of narration, and examines some of his poetries, which is a study that can be classified in connection with the Sufi culture in Anatolia. Based on Schimmel's examination and remarks, this article signifies Yunus Emre's ideas and perspective and mystic Islamic culture in Anatolia during the 13th and 14th century.

Keywords: Sufism, Annemarie Schimmel, Yunus Emre, the Light of Muhammad, Ecstatic.

Giriş

Schimmel sadece bir akademisyen ve Batılı bir tasavvuf araştırmacısı olmaktan öte İslam coğrafyasıyla ilgili gözlemleri ve özgün analizleriyle de bilinen bir isimdir. Özellikle Anadolu'ya ve Anadolu kültürüne olan ilgi ve sempatisinin onun bazı akademik çalışmalarına zemin hazırladığı öne sürülebilir. Nitekim *Morgenland und Abendland -Mein West östliches Leben- (Doğu ve Batı: Batı ve Doğu'daki Hayatım)* isimli eseri onun Anadolu ve Türk insanı ile ilgili gözlemlerini de aktardığı biyografi türünde bir eserdir. Söz konusu eserde sadece Türkiye'ye olan muhabbet ve ilgisini öğrenmekle yetinmeyiz aynı zamanda Schimmel'in kişiliği ve tasavvuf araştırmacılığına nasıl meylettğiyle ilgili bazı bilgilere de erişebiliriz: Schimmel 1929 senesi kışında yedi yaşında iken ağır rahatsızlığı sebebiyle okula gidemeyince arkadaşları ve öğretmenleri kendisine masal kitapları getirirler ve bu kitapları annesi ona sesli bir şekilde okur. Pandmanaba ve Hasan isimli masalda geçen "İnsanlar uykudadırlar ve öldüklerinde uyanırlar" sözü ise onun Doğu ve tasavvuf ile irtibat kurmasının anahtarı olmuştur. Bu sözü çok seven ve daha sonra bu sözün sûfilerce hadis olarak Hz. Peygamber'e atfedildiğini öğrenen Schimmel yolunun tasavvuftan ve Doğu'nun mistik hikmetinden geçtiğini düşünecektir.¹

¹ Annemarie Schimmel, *Morgenland und Abendland -Mein west-östliches Leben-* (München: Verlag C.H. Beck, 2002), 15-16. "İnsanlar uykudadırlar ve öldüklerinde uyanırlar" cümlesi vefatından sonra vasiyeti üzerine Schimmel'in kabir taşına Almanca ve Arapça olarak yazılmış olup bu ifadenin Hz. Peygamber'e ait olduğu belirtilmiştir.

İsveç, Endonezya, A.B.D. ve Pakistan dahil olmak üzere Doğu'da ve Batı'da pek çok ülkeyi gezdiğini söyleyen Schimmel için bu seyahatlerde tanıştığı kişiler bir roman okumak ve film seyretmekten daha heyecanlı olmuştur. Dolayısıyla o, kendisine yöneltilen "Hiç özel hayatınız olmadı mı?" sorusunu işinin, seyahatlerinin ve tanıştığı insanların kendisinin özel hayatı olduğunu ifade ederek cevaplamaktadır.² Diğer yandan çalıştığı ve seyahat ettiği ülkelere içerisinde Türkiye'nin onun için daha müstesna bir yerinin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Hayatı boyunca borçlanmaktan korktuğu için burs başvurusunda bulunmadığını söyleyen Schimmel, ömründe aldığı tek bursun ilk Türkiye seyahati için olduğunu belirtmektedir.³ Eserlerinde Anadolu kadınlarını sıklıkla öven Schimmel kendisiyle ve alını yazısıyla barışık, hayatın yükünü sırtlanan Anadolu köy kadınlarını sevdiğini ve onların okuma yazma bilmediği halde atasözleri, şüirler ya da bilmecelemlerle şifahi olarak hikmet ve irfanın taşıyıcısı bir geleneğin temsilcisi olduklarını vurgulamaktadır. Schimmel, bu kadınların görüş ve hükümlerinin sıklıkla şehirde yaşayan yarı aydın kadınlardan daha isabetli olduğu görüşündedir. Nitekim Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın "Görelim Mevla'm neyler/Neylerse güzel eyler" mısraını kendisine öğreten Anadolu kadınları olmuştur. Diğer yandan Schimmel, bazı kadınların da aile geleneğine bağlı görünen ve fakat gelenekten kopuk ve Avrupalı yaşam tarzına uyum sağlamaya çalışan taklide ve paradoksal bir tutuma dönüşen davranışlarını da eleştirmektedir. Onların gerek Türk geleneklerini gerek Türk el sanatlarını takdir etmekten uzak yaşadıklarını belirten Schimmel, bir taraftan da zamanının imkânlarını kullanarak kendini yetiştirmiş pek çok kadını tanıdığından bahsetmektedir. Nitekim onlardan bir kısmı akademisyen olarak Schimmel'in de zaman zaman karşılaştığı kişilerdir.⁴ Schimmel Türkiye'de yaşadığı dönemde tasavvufi çevrelerle ve şahsiyetlerle sürekli irtibat halinde olmuş, onların yayınlarını takip etmiş ve *Meine Seele ist eine Frau (Ruhum Bir Kadındır)* isimli eserini Sâmiha Ayverdi'ye ithaf etmiştir.⁵ Schimmel'in Anadolu ve tasavvuf kültürüne odaklanmasında Sâmiha Ayverdi'nin büyük rolü

² Schimmel, *Morgenland und Abendland -Mein west-östliches Leben-*, 9.

³ Schimmel, *Morgenland und Abendland -Mein west-östliches Leben-*, 14.

⁴ Schimmel, *Morgenland und Abendland -Mein west-östliches Leben-*, 111-112.

⁵ Sâmiha Ayverdi - Annemarie Schimmel, *Mektuplar 2*, ed. Didem Havlioğlu - Sâmiha Uluant (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2020), 31.

olduğu gibi birbirlerine olan muhabbetleri de karşılıklı mektuplaşmalarla devam edegelmiştir.⁶

Onun farklı dergilerde Cemile Kıratlı müstear ismiyle yazması ve Cemile Teyze ya da Cemile Abla olarak anılması⁷ yahut Süleyman Çelebi'nin mevlidine olan ilgisi hatta kendisinin de yeni çıkan bir kitabıyla ilgili olarak teber-rükten mevlit okutması, Türk kültürüne olan aşinalığını ortaya koymaktadır. Mevlidin Hz. Peygamber'in doğum gecesini anlatan kısmı okunduğunda ise onun duygulandığını öğreniriz. Çünkü Hz. Peygamber'in doğumu esnasında annesi Âmine'ye yardım için gelen üç dilberden birisi de Hz. Meryem'dir.⁸

Schimmel'in Anadolu irfanına ve tasavvuf düşüncesine olan ilgisi daha geniş bir şekilde ancak ortaya koyduğu akademik çalışmalarla anlaşılabilir. Onun *Mystische Dimension des Islam* isimli eseri tasavvuf hakkında Alman dilinde bugüne kadar yapılmış kapsamlı çalışmalardan biridir. *The Triumphant Sun: A Study of the Works of Jalāloddīn Rūmī* isimli eseri aynı zamanda *Ich bin Wind du bist Feuer* ismiyle Almanca olarak tekrar neşredilmiştir. Hammer-Purgstall ve Friedrich Rückert'in ilk şiir ya da gazel tercümeleleriyle Alman dilinde yer bulmaya başlayan edebî-tasavvufî metinler, Helmut Ritter'in Feridüddin Attar'ın görüşlerini irdelediği kapsamlı bir eser olan *Das Meer der Seele* isimli eseriyle ciddi bir ivme katetmiş, Schimmel'in Mevlânâ hakkında yaptığı çalışmalarla Mevlânâ'nın ve İslam tasavvufunun Batı'da anlaşılmasına ve bilinmesine öncülük etmesi cihetinden farklı bir bakış açısı ve analitik bir perspektif kazanmıştır.

Schimmel'in Mevlânâ'nın dini-tasavvufî düşüncesini ayrıntılı bir şekilde irdelediği kadar Yunus Emre'nin şiirlerini ve düşüncesini de konu edindiği müstakil bir eserine rastlamak neredeyse mümkün değildir. Bununla birlikte Schimmel tarafından Yunus Emre hakkında kaleme alınmış olan *Wanderungen mit Yunus Emre* ismiyle maruf eser, Yunus Emre'nin şiirlerinin kısa kısa Al-

⁶ Göktepe, "Annemarie Schimmel: „Die Menschen schlafen, und wenn sie sterben, erwachen sie“ -Das Erwachen einer Übersetzerin für Türkische Poesie", *Germanistik in der Türkei (Übersetzer Forschung in der Türkei I)* 7/ (2020), 171; Ayverdi - Schimmel, *Mektuplar 2*.

⁷ Sine Demirkıvıran, "Annemarie Schimmel'in Tasavvuf Anlayışı ve Yunus Emre'ye Bakışı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 45 (2021), 270.

⁸ Schimmel, *Morgenland und Abendland -Mein west-östliches Leben-*, 113-114.

mançaya tercüme edildikten sonra tasavvufî görüşlerinin çok ayrıntılı olmasa da analiz edilmesinden oluşmaktadır. Eserde Yunus Emre, bazen Yunus bazen Yunus Dede olarak tahkiye edilirken sanki Yunus Emre'nin hayatı ve düşüncesi sade bir dille gençlere ya da halka aktarılmak istenmiş gibidir.⁹ *Ausgewählte Gedichte von Yunus Emre*, Yunus Emre'nin seçme şiirlerini hem Türkçe hem Almanca olarak kaleme aldığı bir eseridir.¹⁰ *Mystische Dimension des Islam* isimli eserinde nadir de olsa Yunus Emre'nin fikirlerine atıfta bulunmaktadır. Türk şiirinden Almanca'ya tercüme yaptığı *Aus dem Goldenen Becher* isimli maruf eserine ilk olarak Yunus Emre'nin şiirleriyle başlayan Schimmel, seksen iki şairin şiirini Almanca'ya tercüme etmiştir. Nesimi (ö. 1417), Süleyman Çelebi (ö. 1422), Hacı Bayram-ı Velî (ö.1430), Fuzulî (ö.1556), Ümmî Sinan (ö.1657), Niyazi Mısri (ö.1694), Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö.1780), Ziya Paşa (ö. 1880), Necip Fazıl Kısakürek (ö.1983), Ahmet Haşim (ö.1933), Mehmet Akif Ersoy (ö.1936), Yahya Kemal Beyatlı (ö.1958), Nazım Hikmet Ran (ö.1963), Ahmet Hamdi Tanpınar (ö.1962) ve Cahit Sıtkı Tarancı (ö.1956), Schimmel'in şiirlerine yer verdiği bazı şairlerdir.

Wanderungen mit Yunus Emre isimli eserin önsözünde Mevlânâ ile Yunus Emre'yi birlikte değerlendiren Schimmel, Yunus Emre'nin şiirlerini dağlarla, taşlarla yana yakıla Allah'ı çağıran ve arayan bir dervişin hikayesi olarak nitelendirmektedir. O Anadolu'yu karış karış dolaştıkça baharda coşan nehirlerle veya yazın tozlu yollara baştan ayağa biricik yarasını seslenmektedir: "Bana seni gerek seni." Yunus Emre, İslam'ın temel ilkelerine bağlı kalmakla ve Hz. Peygamber'e derûnî duygularla övgü dolu şiirler yazmış olmakla birlikte, büyük sûfilerde olduğu üzere gerçek aşıkların dininin bütün dinlerden farklı olduğuna inanmaktadır. Âşık olan kişi yalıtılmı kuşu gibi Hakk'ın denizine dalar onun ruhu Mâşûk-ı Hakiki'nin yakınına uçar. Gerçekten bir âşık âlem-i ervâhta kendisine sunulan o şaraptan mest olmuştur ve bu mest oluş, bütün Farsça ve Türkçe mistik şiirlerin ortak sembolüdür. Araf Sûresi yüz yetmiş ikinci ayete göre Allah, bütün gelecek kuşaklara/ruhlara âlem-i ervâhta bir ân "Ben sizin Rabbiniz değil miyim" diye sordu ve onlar da "Evet sen bizim Rabbinizsin" diyerek cevap verdiler. Yaratıcı ile insanoğlu arasındaki bu sözleşme, Hakk'ın ulûhiyetini mutlak manada tanımak anlamına gelmektedir.

⁹ Annemarie Schimmel, *Wanderungen mit Yunus Emre* (Köln: Önel-Verlag, 1989).

¹⁰ Demirkıvıran, "Annemarie Schimmel'in Tasavvuf Anlayışı ve Yunus Emre'ye Bakışı", 283.

Tasavvuf düşüncesi bu harika olayı bir yemek sofrası gibi tahayyül eder ki orada insana onu sonsuza dek mest eden ilâhî aşk şarabı sunulmuştur. Bu aşk, Yunus Emre'nin şiirlerinde övgüyle dile getirdiği bir aşktır. Aynı zamanda bu aşk, Yunus'u halkın içinde yalnız ve ıssız kılan aşktır.¹¹

Schimmel'in Yunus Emre tasavvurunu ve Anadolu'da tasavvuf kültürü ile ilgili düşüncelerini anlayabilmek ve resmi bir bütün olarak görebilmek için onun eserlerindeki satır arası ifadelerin zaman zaman Mevlânâ ve İbnü'l-Arabî'nin görüşleriyle birlikte irdelenmesi gerekebilir. Bu cihetten, söz konusu çalışmada Yunus Emre'nin fikirleri Schimmel'in eserleri merkeze alınmakla birlikte zaman zaman Mevlânâ ve İbnü'l-Arabî hakkında kaleme alınan akademik çalışmalarla da birlikte ele alınacaktır. Böylelikle makale, Schimmel'in Yunus Emre ile ilgili yorumlarını biraz daha genişleterek onun Yunus Emre ve Anadolu'da tasavvuf kültürü ile ilgili düşüncelerini bir bütünlük içerisinde ortaya koymayı ve tahlil etmeyi amaçlamaktadır.

1. Yunus Emre'de Şiir ve Anlam

Her dilin anlamsal derinlik ve zenginlik kazanma sürecinde geçirdiği bir takım aşamalar söz konusudur. Nitekim bu cihetten ele alındığında fakihlerin, kelimcülerin ve tercüme hareketlerinin Arapça'nın gelişim sürecine ciddi katkısı olmuştur. Tasavvufî eserlerin dil ile olan ilişkisine gelince bilinmelidir ki ilk mutasavvıfların eserleri sadece anlam zenginliği itibarıyla değil sûfi tecrübenin kelimelere aktarılması noktasında da bir düşünme biçimini yansıtmaktaydı. Onların eserleri de bu açıdan Arapça'nın mevcut zenginlik ve güzelliğini arttırmıştır. Bu cihetten sûfiler, tecrübe ettiklerini izah ederken din ile dil arasında bir köprü kurmuşlardır. Bu durum Farsça için de söz konusudur. İran Edebiyatı da gelişim sürecinde (ilâhî özlem gibi) tasavvufî temaları dile getiren müelliflere çok şey borçludur. Hint-islam dilleri de (Sindi, Pencabi, Urduca vb.) ilahi aşkın ve Allah'a olan bağlılığın konu edildiği mürşitlerin ilahileriyle zenginleşmiş ve ilâhîlerinde kendilerine Yunus Emre'yi örnek almışlardır. Türkçe ise mutasavvıf bir şair olan Yunus Emre'nin güzel ve edebi

¹¹ Annemarie Schimmel, *Aus dem Goldenen Becher -Türkische Gedichte aus sieben Jahrhunderten-* (Köln: Önel Verlag, 1993), 7.

diliyle dönüşüm geçirmiştir.¹² Dolayısıyla Türkçeyi tasavvufi bir anlatım aracına dönüştüren Yunus Emre'dir ve Yunus Emre bugün de dahil olmak üzere okul çağındaki çocuklar tarafından bile bilinen basit, deruni biçimde hissedilen, kalbe dokunan ve kolay ezberlenen şiirleriyle Türkiye'ye bir hazine bırakmıştır.¹³

Dokuzuncu yüzyılın erken döneminden başlayarak İslam ülkelerinde oluşan tasavvuf geleneği, Yunus Emre'nin eserlerinde tam olarak karşılık bulmakta, onun sade şiirlerinde ve yalın kelimelerinde ortaya konulmaktadır. Allah aşkı, özlem, Allah korkusu ve Allah'ın cemâlini görme ümidi onun şiirlerinin ritmini oluşturmaktadır. Yunus Emre'den önce de pek çok sûfi, mistik derinliği olan şiirler yazmıştır ancak hiçbiri bu kıvamda dokunaklı ve bu kadar sadelikte değildir. Belki de onun şiirlerinin güzelliğini tam olarak anlayabilmek için Anadolu'nun o uçsuz bucaksız topraklarında seyahat eden derviş, onun Allah'a giden yolda şeyhini arayışını tasavvur etmek gerekmektedir ki o bu arayıştan bu ıstıraptan (neredeyse) mutluluk duyuyordu.¹⁴

Yunus Emre, şiirlerinde aruz vezniyle birlikte hece veznini de kullanmıştır ve denilebilir ki o en güzel şiirlerini hece vezni ile yazmıştır. Bu durumun sebebi, içinde bulunduğu toplumun dil ahengini yakalama çabası ve onlara daha iyi ulaşma endişesi olabilir. Diğer yandan bu şiirler, Ahmed Yesevî'nin tesirini ortaya koyan ve yine onun çizgisini takip etme kaygısıyla yazılmış şiirler olarak da görülebilir.¹⁵ Nitekim Yunus Emre'den önce Yusuf Hamedânî'nin de müridlerinden olan Ahmed Yesevî (ö.1200) Türk tasavvuf edebiyatının en büyük ilk temsilcisidir ve Divân-ı Hikmet, Türkçe olarak yazılmış ilk tasavvufî hikmetlerdir.¹⁶

¹² Annemarie Schimmel, *Mystische Dimensionen des Islam* (Frankfurt und Leipzig: Insel Verlag, 1995), 59-558.

¹³ Schimmel, *Mystische Dimensionen des Islam*, 1995, 463-464.

¹⁴ Schimmel, *Aus dem Goldenen Becher - Türkische Gedichte aus sieben Jahrhunderten-*, 6.

¹⁵ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1966), 256.

¹⁶ Annemarie Schimmel, *Mystische Dimensionen des Islam* (Frankfurt und Leipzig: Insel Verlag, 1995), 463-464.

Yunus Emre ve Mevlânâ'nın söyleme biçimi ve tasavvuf telakkisinde çok bariz bir şekilde benzerlik görülmektedir.¹⁷ Her iki mutasavvıf da yalın bir söyleme tekniğiyle Türk halk türkülerini anımsatmaktadırlar. Diğer yandan Yunus Emre, sadece gelenekten değil Anadolu'nun günlük yaşam tarzından da beslenen bir anlatım ustasıdır. Dolayısıyla Yunus Emre'nin şiirlerindeki o zevke bütün canlılığıyla erişebilmek için Anadolu'nun uçsuz bucaksız yollarını ve tepelerini tanımak gerekmektedir. O bazen kendisini şeyhinden ayıran sıradağlardan bazen karlı dağları kaplayan bulutlardan bahsetmekte ve onun şiirinde "inleyen dolap" Mevlânâ'nın ayrılıktan dert yanan "ney" ine eşlik etmektedir.¹⁸ Dolayısıyla İbnü'l Arabî ve Mevlânâ'nın tasavvuf telakkisinin Türk diline aktarılması ve devamlılığında Yunus Emre'nin rolü büyüktür.¹⁹

Diğer yandan pek çok sūfinin şiir ve anlam ile olan irtibatını salt şiir söylemek olarak açıklamak doğru olmaz. Nitekim Yunus Emre de bu minvalde kendisinin dil ve anlam ile olan irtibatını ya da şiir söylemekteki maksadını hakikati anlama ve dile getirmek olarak izah etmektedir. "Yunus'un sözü şiirden amma aslı Kitap'tan / Hadis ile dinene key bil sâdik olmak gerek" mısraı, onun bu gayesini dillendirdiği bir mısra olarak yorumlanabilir.²⁰

Bu bağlamda onun şiirlerinin ana teması, insana kendini ve Rabbini bilmesinin işaretlerini göstermek, insana varoluşsal değerini hatırlatmaktır. Schimmel, kendini bilmenin kişiyi Rabbini bilmeye götüreceğini vurguladıktan sonra "kendini bilme"nin metodolojik çerçevesini şu şekilde ortaya koymaktadır: Evvelemerde kendini bilmek acziyetini bilmek ve ehl-i fakr olma bilincini yakalamakla ilgili bir husustur. Çünkü insan fakr ile hemhâl olduğunda onun kalbi tecelli-i ilâhînin mazharı olur. Nitekim Yunus Emre'nin şu mısraları kendini bilmek ve aczini bilmek bağlamında bir perspektif ortaya koymaktadır:²¹

¹⁷ Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, 197.

¹⁸ Schimmel, *Myistische Dimensionen des Islam*, 1995, 465-466.

¹⁹ Mahmut Erol Kılıç, *Sûfi ve Şiir -Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası-* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 79.

²⁰ Kılıç, *Sûfi ve Şiir -Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası-*, 80.

²¹ Schimmel, *Wanderungen mit Yunus Emre*, 1989, 36.

“Kendi miktarın bilen / bildi kendi halini
Veli dâhi aşk ile / evvel bahara benzer”²²

Bu mısralardan hareketle Yunus Emre'ye göre “kendini bilmek” bir cihetten kulluğunu bilmek diğer deyişle “kendi miktarını bilmek” olarak ifade edilmektedir. Bir diğer cihetten ise kendini bilmek Allah'ın Âdem'e kendi nefesinden üflediğini bilmekle ilgili bir durumdur.²³ Bu açıdan ruhumdan üfledim âyetiyle bağlantılı olarak Hakk'ın insanı yaratması insanın ilâhî lütuf ve ihsan ile seçkin kılınmasının tezahürüdür. Bu seçkinlik insanın Hakk'ı cümle şârın sultanı olarak bilmesini mucibtir ki insan cümle şârın sultanı ile bilip bilişince anlam arayışına mâtuf olarak kendini kul-halife cihetinden bir kemâlâtla yeniden imar eder. Yunus Emre bu kemâlât yolculuğunu insanın kendini yok iken var kılması olarak tabir etmektedir:

“Bu şârın sultanı var cümleye ihsanı var
Sultan ile bilişen yoğiken vara benzer.”²⁴

Schimmel'e göre Yunus Emre'nin kendini ve Rabbini bilmek cihetinden dillendirdiği bazı mısraları zaman zaman tenkit edilmiştir. O bu hususu Yunus Emre ile bir fıkıhçı arasında geçtiğini varsaydığı basit bir diyalog üzerinden şöyle kurgulamaktadır: Yunus Emre kendini ve Hakk'ı bilmekten bahsedince bir fıkıhçı ona şöyle sorar: “Tam olarak Allah'ı bilebilir miyiz O Kur'an'ın bildirdiği üzere “nasıl” ve “ne”yin ötesindedir ve gözler O'na ulaşamaz.” Bu soru karşısında Yunus Emre'nin dilinden kurgulanan cevap ise şu şekildedir: O'na gözler değil ancak seven kalpler ulaşır.” Yunus Emre daha sonra Allah'a yemin ederek şöyle devam etmektedir: “Bu insanlar gerçek dini (dinin özünü) bilmiyorlar”²⁵

²² Schimmel, *Wanderungen mit Yunus Emre*, 1989, 36; Mustafa Tatcı (ed.), *Yunus Emre ile Aşk Yolculuğu -Hayatı ve Seçme Şiirleri-* (İstanbul: H Yayınları, 2015), 147.

²³ Secde Süresi 32/9.

²⁴ Schimmel, *Wanderungen mit Yunus Emre*, 1989, 36; Mustafa Tatcı (ed.), *Dîvân-ı İlâhiyât* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2012), 172.

²⁵ Schimmel, *Wanderungen mit Yunus Emre*, 1989, 36-37.

2. Yunus Emre'de İnsan-ı Kâmil Olarak Hz. Peygamber ve Hakikat-ı Muhammediyye Tasavvuru

Tasavvuf düşünce geleneğinde dinin inanç ibadet ve ahlâk boyutunun anlaşılması ve hayata geçirilmesinde en önemli şahsiyet Hz. Peygamber kabul edildiği için Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışları bir bütün olarak her zaman tasavvufun temel konusu olagelmıştır. Nitekim tasavvuf henüz daha bir ilmin konusu bile değilken dinin tecrübeye aktarılması cihetinden Hz. Peygamber'in sahabeye örneklik teşkil ettiği çizgiden ayrılma ihtimaline ve dünyevileşmeye karşı bir zühd hareketi olarak ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla ilk sûfiler için tasavvuf yalın haliyle Hz. Peygamber'in yaşantısına uymak anlamına gelmekteydi.²⁶ Sûfilerin Hz. Peygamber'in yaşantısını örnek almaları ve ona olan sevgileri sonraki dönemlerde Allah'ı bilme, varlığı anlamlandırma, yaratmanın sırrını ve insanı anlama cihetinden daha derûnî bir yorumlama biçimine evrildi. Bu yorumlama biçimi Hz. Peygamber'in aynı zamanda bütün önceki Peygamberlerin ahlâkını kendinde cemedan ve insanın yaratılışındaki gayeliliğin kemâl mertebesine eriştiği insan-ı kâmil düşüncesini muhtevidir. Bu açıdan tasavvuf, insan-ı kâmil tasavvuruyla Hz. Peygamber'in yaratılışını âlemin yaratılışındaki insicâm, gaye ve tekâmül düşüncesiyle ilintili olarak ontolojik bir zemine taşımıştır.²⁷

Hz. Peygamber'in insan-ı kâmil olarak tasavvur edilmesi bir yandan nûr-ı Muhammedî'nin ilk yaratılan olması bir yandan da son Peygamber olarak gönderilmesiyle alâkalı bir durumdur. Bu özelliğiyle Hz. Peygamber kendinden önceki Peygamberlerin ahlâklarını câmi olarak bütün kemâlâtı kendinde toplayan bir şahsiyet olarak düşünölmektedir ve bu metafizik yorumlama biçiminin Türk Tasavvuf düşüncesindeki en büyük temsilcisi- Ahmed Yesevî'den sonra Yunus Emre'dir.²⁸ Bu cihetten olmak üzere hakikat-ı Muhammediyye düşüncesi yaratıcı ile yaratılan arasındaki ilişkiyi açıklamak sade-

²⁶ Ekrem Demirli, "İbnü'l-Arabî'nin Düşüncesinde Hz. Peygamber ve Hakikat-ı Muhammediyye" (Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed II, Ankara, 2009), 155-156.

²⁷ Ferzende İdiz, "Tasavvufta Hakikat-i Muhammediyye Meselesi ve Mesnevî'den Örnekler", *Ekev Akademi Dergisi* 18/59 (2014), 180; Demirli, "İbnü'l-Arabî'nin Düşüncesinde Hz. Peygamber ve Hakikat-ı Muhammediyye", 158-159.

²⁸ Mustafa Tatcı, "Yunus Emre'ye Göre Hz. Muhammed" (Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 57-58.

dinde, yaratılıştaki aşk ve gayeliliği anlamlandırmak bağlamında Hz. Peygamber'i bütün nurların menbaı olarak görmek gibi bir perspektif ortaya koymaktadır. Böylece ilk yaratılanın hakikat-i Muhammediyye olarak tasavvur edilmesiyle birlikte Hz. Peygamber hem nübüvvet halkasının başında hem de sonunda bütün kemâlâtı câmi olandır.²⁹

Hakikat-i Muhammediyye ile ilgili olarak Peygamber tasavvuru Yunus Emre'de başlangıçtan nihayete yaratılıştaki hâkim olan rahmeti ve her ân tekâmüle doğru ilerleyen bir süreci muhtevîdir.³⁰ Schimmel, Yunus Emre'nin şu şiirini hakikat-i Muhammediyye düşüncesini ortaya koyan bir misal olarak eserinde şöyle zikretmektedir:

Hak bir gevher yaratdı / kendinin kudretinden
Nazar kıldı gevhere / eridi heybetinden

Yedi kat yer yaratdı / ol gevherin nûrundan
Yedi kat gök yaratdı / ol gevherin buğundan

Yedi deniz yaratdı / ol gevher damlasından
Dağları muhkem kıldı / ol deniz köpüğünden

Muhammed'i yaratdı / mahlûkat şefkatinden
Hem 'Alî'yi yaratdı / mü'minlere fazlından

Gâyb için kim bilir / meğer Kur'ân 'ilminden
Yünus içdi esridi / ol gevher denizinden³¹

Schimmel'e göre nûr-ı Muhammedî'nin ilk yaratılan olmasıyla ilgili tasavvur aynı zamanda mutasavvıflarca Hz. Peygamber'in o zorlu hesap gününde ümmete şefaahat edecek tek Peygamber olması ile birlikte düşünülmelidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in gönderilmesi susuz toprağa can suyu ve

²⁹ Ali Tenik, "Türk Mutasavvıf Şâirlerinde Hakikat-i Muhammediyye Anlayışı: Ahmed Kuddûsî Örneği" (Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed II, Ankara, 2009), 186-187.

³⁰ İdiz, "Tasavvufta Hakikat-i Muhammediyye Meselesi ve Mesnevî'den Örnekler", 181.

³¹ Schimmel, *Wanderungen mit Yunus Emre*, 1989, 40; Mustafa Tatcı (ed.), *Dîvân-ı İlahîyât*, 379.

ölü gibi görünenlere hayat veren bir bulut gibi tasavvur edilebilir. Nitekim İran ve Türkiye’de yağmurun yağmasının rahmet olarak adlandırılması da bu açıdan önemlidir.³² Bu düşünme biçimi toplumda Hz. Peygamber’in adının bile bereket olarak algılanmasıyla ilgili bir tasavvur ortaya koymuştur ki Türkiye’de bu hürmetten dolayı çocuklara isim verilirken Muhammed değil de Mehmed ismi verilmektedir. Nitekim şair bu hususu şiirinde şöyle dile getirmiştir: “Adı güzel kendi güzel Muhammed.”³³ Bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamber’in şefaatine olan güven belki de Türkiye’de olduğu kadar hiçbir İslam ülkesinde bu kadar ön plana çıkmamıştır. Bu husustan olmak üzere Süleyman Çelebi, mevlidinde Hz. Peygamber’in dünyaya teşrifini sade bir Türkçe ile (güzel ve çoşkulu bir şekilde) dile getirmiştir.³⁴

Mutasavvıfların Hz. Peygamber tasavvurunu en güçlü ve açık bir şekilde aktaran şiirlerden bir kısmı da miraç hadisesini konu edinen şiirler ya da miraciyelerdir. Bu şiirlerde bazen Hz. Peygamber’in Medine’den bir gecede nasıl da Kudüs’e götürüldüğü, nasıl diğer Peygamberlerle birlikte ibadet ettiği, yedi kat göğü gezdiği ve cehennemde azap çekenlerin hallerini gördüğü konu edinilmektedir. Nihâyetinde ise Hz. Peygamber huzura çıkarken Hakk’a kullukta sadık bir melek olan Cebrail bile dışarda beklemek durumundadır. Bu cihetten Yunus Emre’nin bir şiirinde de Hz. Peygamber’in huzura çıkışı ve miraç hadisesi şöyle aktarılmaktadır:³⁵

Hak gönderdi Cebrail’i
Gelsin Muhammed’im demiş
Al Burak’ı çek önüne
Binsin Muhammed’im demiş

Medine şehrine geçsin
Önünce melekler uçsun
Cennetin kapısını açsın

³² Annemarie Schimmel, *Mystische Dimensionen des Islam* (Frankfurt und Leipzig: Insel Verlag, 1995), 308.

³³ Schimmel, *Mystische Dimensionen des Islam*, 1995, 308.

³⁴ Schimmel, *Mystische Dimensionen des Islam*, 1995, 307.

³⁵ Schimmel, *Wanderungen mit Yunus Emre*, 1989, 39.

Girsin Muhammed'im demiş

Gelsin Muhammed'im gelsin
Arşı seyredip görsün
Cennetin güllerin dersin
Koksun Muhammed'im demiş

Yakın edem ırakları
Kabul edem dilekleri
Yeşil donlu melekleri
Görsün Muhammed'im demiş.³⁶

Sonuç olarak Hz. Peygamber çok eskiden beri söz, fiil ve davranışlarıyla ideal bir örnek olagelmıştır. Bu durum tarih içerisinde pek çok konuda inanların ona benzeme çabasına dönüşmüştür. Her ne kadar onun en büyük mucizesi ve mesajı Kur'an'ın gönderilmesi ve herhangi bir kimseye ulûhiyyet yüklenmeksizin tevhidin korunması ise de hurma ağacının inlemesi, zehirli koyunun yememesi için Hz. Peygamber'i uyarması gibi mucizeleri yahut da zaman zaman onun biyografisine eklenen menkıbevî anlatımlar Peygamber'in hayatına şu cihetten yeni bir boyut katmaktadır: Hz. Peygamber hem bedensel hem de ruhsal olarak bütün asalet ve erdemle donatılmış bir Peygamberdir. Nitekim bu husus onun suretinin resmedilmesinin uygun görülmemesi sebebiyle hilye kültürünün oluşmasına ve Hz. Peygamber'in asil davranışlarının hatla yazılıp bu tabloların Türkiye'de camilerde satılmasına evrilmiştir.³⁷

Bir diğer açıdan her ne kadar Kur'ân-ı Kerim evvelemerde vahyin kendisi (dini hükümlerin evvelemerde ilk kaynağı) olarak belirse de Hz. Peygamber kendisine ithaf edilen şiirlerle, miraciyelerle dini tecrübeyi aktarmak cihetinden merkezî bir konuma taşınmaktaydı. Böylelikle Müslümanlar kelime-i şehadette de zikredildiği üzere dinin doğru olarak anlaşılabilmesinde Hz. Peygamber'in önemini fark etmişlerdir. Mevlânâ'nın dediği üzere Hz. Peygamber

³⁶ Schimmel, *Wanderungen mit Yunus Emre*, 1989, 39-40; Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre Divanı* (İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1948), III/578.

³⁷ Schimmel, *Mystische Dimensionen des Islam*, 1995, 303-304; Annemarie Schimmel, *Sufismus - Eine Einführung in die islamische Mystik* (Münih: Verlag C.H. Beck, 2008), 13.

insanlar için Allah'a giden yolda ilâhî bir imtihandır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in gönderilmesi, sadece Allah'a secde etmek isteyen şeytanın tevhid anlayışına karşıtlık sonunda bir panteizme ya da bütün dinlerin amentüsünün karışmasına götürebilecek bir bozulmaya da engel olan bir tasavvurdur. Böylelikle Hz. Peygamber İslam'ı diğer inanma biçimlerinden ayırarak sınırları belirlemektedir. Bu cihetten Hz. Peygamber'in konumunu açıkça belirlemeyecek kelime-i şehadetin yalnızca ilk kısmını göz önünde bulundurmamak panteist yorumlara kapılma tehlikesini ve temayülünü ortaya çıkarmaktadır.³⁸

Böylelikle tasavvuf düşünce geleneğinde Hz. Peygamber'in ve insanın yaratılmasının ehemmiyetini öne çıkarmak, âlemin hatta mahlûkâtın yaratılmasında insanın merkeziliğini vurgulamaktır. Dolayısıyla insanı öne çıkarmak bir yandan evveleminde Hz. Peygamber'i sadece vahyi müjdeleyen bir Peygamber olmakla sınırlamaksızın merhamet, rahmet ve ihsanın sebebi olarak görmekle ilgili bir düşünme biçimi, bir yandan da Hz. Peygamber'in şahsiyet ve davranışlarını ilahi mesajın anlaşılması ve aktarılmasında biricik ve elzem görmekle ilgili bir durumdur.³⁹

3. Yunus Emre'nin Düşüncesinde Tanrı-Âlem İlişkisi

Sûfiyâne vecdin dışı vurumu olarak şiirlerinde aşkın ulvî ve esrar dolu mâhiyetinden, cennetten, kıyamet gününün dehşeti gibi meselelerden bahseden Yunus Emre'nin ayrıca bir tabiat zevki olduğu bilinmektedir. Yunus Emre'nin tabiata olan bu meyli ve sevgisi *Dîvân-ı Lügâtî't-Türk*'de ya da *Kutadgu Bilig*'de veya eski dönem klasik Türk şiirlerinde tabiat sevgisinin devamı olarak görülebilir. Ancak Yunus Emre'nin tabiatla kurduğu bağlantı çoğu kez beklenmedik ve şaşırtıcı bir şekilde bir ahlâkî öğüt ya da mutasavvıfâne bir hikmete dönüşebilmektedir.⁴⁰

Nitekim Schimmel bu hususu ifade bağlamında Yunus Emre'nin şiirlerinde Kur'ân ayetleriyle örtüşen bir âlem tasavvuru olduğundan bahsederek şöyle demektedir: "Yunus Emre şiirlerinde Hakk'ı dağlarla, taşlarla, ağaçlarla, kuşlarla, Peygamberler ya da ceylanlarla birlikte anarken ya da her şeyle O'nu

³⁸ Schimmel, *Mystische Dimensionen des Islam*, 1995, 304.

³⁹ Demirli, "İbnü'l-Arabî'nin Düşüncesinde Hz. Peygamber ve Hakikat-ı Muhammediyye", 161.

⁴⁰ Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, 253.

çağırırken Kur'an ayetleriyle örtüşen bir yorumcu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü vahiy her şeyin Hakk'a kulluk etmek üzere ve O'nu zikretmek için yaratıldığını haber vermektedir."⁴¹

Yunus Emre'nin bu âlem tasavvuru gerçekte âlemde mutlak fâil olarak Allah'ı görmek, âlemde tecelliyi seyretmek ve her bir varlığın Hakk'ı tesbih ettiğini müşahede etmekle de ilgili olarak İbnü'l-Arabî'yi anımsatmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de yedi gök ve yerde bulunan her şeyin Hakk'ı tesbih ettiği âyetinden hareketle İbnü'l-Arabî, varlığın her birinin bir zikri/tesbihi olduğundan ve âriflerin keşfen bu zikre şahitlik ettiğinden bahsetmektedir. Ayrıca İbnü'l-Arabî'ye göre bu tesbih sadece bir hal tesbihi olarak yorumlanamaz çünkü sadece hal tesbihi olsaydı "fakat siz onların tesbihini kavrayamazsınız" buyrulmazdı.⁴²

Mevlânâ da aynı hususu dile getirirken ehl-i itizal ve zahir ulemâsının cansızların tesbihi olmadığı görüşünde olduğunu dile getirmektedir. Onlar cemâdâtın hayatının olmadığını ve hayat olmaksızın tesbihin de olamayacağını ifade ederlerken bu âyetlerde tesbihten kastedilen hususun varlıkların Hakk'ın vahdaniyetine delâlet etmesi olduğunu vurgulamaktadırlar.⁴³ Ancak Mevlânâ'ya göre bu tesbih sadece hal tesbihi olarak anlaşılması gereken bir tesbih ve zikirdir. Dolayısıyla âlemde her bir şey sadece Hakk'a şahitlik etmekle yetinmemekte aynı zamanda Hakk'ı bizzat tesbih etmektedir. Şayet bir kimse bu âlemi zevk ve hâl ile seyreylerse her bir şeyin tesbihini zâhiren işitebilir.⁴⁴

Bahsedildiği cihetten İbnü'l-Arabî, Mevlânâ ve Yunus Emre'nin âlem tasavvuru ile birlikte her şey Hakk'ın varlığına işaret eden bir âyet/delil olarak konumlandırıldığında ulûhiyetin sınırları genişletilmiş ve kesret tevhide müteallik kılınmış olmaktadır. Bu şekilde mutasavvıflar dünyayı bağlantısız kapalı bir mekân gibi algılamaktan uzak olduklarını ortaya koymaktadırlar. Her

⁴¹ Schimmel, *Mystische Dimensionen des Islam*, 1995, 77.

⁴² Ekrem Demirli, "Süfilerin Âlem ve Tabiat Görüşü: Her şey Tanrı'ya İşaret Eden Bir Âyettir", *Uluslararası Din ve Çevre ve Din Sempozyumu* (İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2008), II/68.

⁴³ Mevlânâ, *Mesnevî-i Manevî* (Konya: Konya Kültür A.Ş., 1384) III, 1024-1026.

⁴⁴ A. Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi* (İstanbul: Kitabevi Yay., 2012), V/274.

bir olay ya da her bir canlı Muhît olan Hakk tarafından kuşatılmış olup yaratmanın ve tecelligâhın delili olarak yorumlanmaktadır.⁴⁵

4. Yunus Emre ve Şatahat

Kelime anlamı itibariyle hareket ve taşma gibi anlamlara gelen şatah kavramı tasavvufî literatürde vecdin ve feyzin kuvveti ve tesiriyle sûfinin kalbinden taşan bir hakikat olarak ifade edilmektedir. Arapça'da nehir yatağından taşıdığında bu durum için şatah kavramı kullanılmaktadır.⁴⁶

Tasavvuf ehline göre şatahat, ifade edilmesi zahiri açıdan bir takım teolojik problemlere yol açabilecek olan ancak derûnî tecrübe neticesinde irade dışı dile getirilen paradoksal ifadelerdir. Bu minvalde mutasavvıflar şatahat ifadelerine temkinli yaklaşmakla birlikte şatahatı dillendiren sûfinin yaşantısını da göz önünde bulundurarak bu tarz ifadeleri yorumlamayı tercih etmektedirler.⁴⁷

İlk dönem sûfî müelliflerden Kelâbâzî (ö.990), Kuşeyrî (ö.1072) ve Hucvîrî'nin (ö.1043) eserlerinde şatahattan bahsedilmeksizin şer'î dairenin sınırlarının muhafaza edildiği temkinli bir uslûb göze çarpmaktadır. Dolayısıyla şatahat kavramını, sûfilerin inanç ve ibadet ilkeleriyle çelişen sözlerini açıklayarak mazur göstermek maksadıyla ilk kez eserlerinde Serrâc (ö.988) kullanmıştır.⁴⁸

Serrâc'ın şatahat ile ilgili yorumları ve şatahatı açıklama çabası Schimmel tarafından oldukça anlamlı bir girişim olarak görülmektedir. Schimmel'e göre Serrâc, şatahat kavramını yorumlama biçimiyle tasavvuf düşüncesi geleneğinde sonraki dönemleri de kapsayacak bir şekilde tasavvuf araştırmacıları

⁴⁵ William Chittick, *Varolmanın Boyutları -Tasavvuf ve Vahdetü'l Vücûd Üstüne Yazılar-*, çev. Turan Koç (İstanbul: İnsan Yay., 2008), 77-80.

⁴⁶ Ebû Nasr Abdullah b. Alî b. Muhammed es-Serrâc et Tûsî, *el-Lüma'* (Dâru'l-kütübî'l-hadise, 1960), 321.

⁴⁷ M. Mustafa Çakmaklıoğlu, "Hallâc'ın 'Ene'l-Hakk' Sözü Bağlamında Mevlânâ'nın Şatahat Yorumu," *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 6/15 (2005), 193-194.

⁴⁸ Hacı Bayram Başer, *Şeriat ve Hakikat -Tasavvufun Teşekkül Süreci-* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 250-253.

için orijinal bir değere sahiptir.⁴⁹ Serrâc'ın şatahat konusundaki bu yorumları uzlaşmayı sağlamayı amaçlayan oldukça zararsız ifadeler olarak görülebilir.⁵⁰

Eserlerinde şatahat kavramlarını fenâ, bekâ ve tevhid kavramlarıyla birlikte kullanan Schimmel, şatiheleriyle bilinen en önemli mutasavvıflardan ikisinin Bayezid ve Hallac olduğunu vurguladıktan sonra⁵¹ Yunus Emre'nin bazı şiirlerini şatihiye cihetinden konu edinmektedir. Schimmel'in Yunus Emre'nin şatihiye olarak nitelediği sırat köprüsü ve hesap günü ile ilgili şiirinden bazı mısralar şu şekildedir:

Yâ İlâhî ger suâl itsen bana
Bu durur anda cevâbum uş sana

Ben bana zulm eyledüm itdüm günâh
N'eyledüm n'itdüm sana iy pâdişâh

Gelmedin didün hakuma kem diyü
Togmadın didün âsî Âdem diyü

Sen ezelde beni âsî yazasın
Toldurasın âleme âvâzesin

Her ne dilersen hakkumda işledün
Ne tuşa durdumısa sen tuşladun

Gözüm açup gördüğüm zindân içi
Nefs ü hevâ pür tolu şeytân içi

Habs içinde ölmeyeyin diyü aç
Mısmıl u murdâr yidüm bir iki kaç

⁴⁹ Schimmel, *Mystische Dimensionen des Islam*, 1995, 129.

⁵⁰ Schimmel, *Mystische Dimensionen des Islam*, 1995, 81.

⁵¹ Schimmel, *Mystische Dimensionen des Islam*, 1995, 210-211.

Nesne mi eksildi mülkünden senün
Ya sözüm geçdi mi hükmünden senün

Rızkını yiyüp seni aç mı kodum
Ya yiyüp öynüni muhtaç mı kodum

Kıl gibi köpri yaparsın geç diyü
Sen seni gel tuzağumdan seç diyü

Kıl gibi köpriden Âdem mi geçer
Ya düşer ya dayanur yahud uçar

....

Değmesün senden dahi budur cevâb
Son sözüm «V'allâhu a'lem bi's-sevâb»⁵²

Schimmel şathiye konusuna yer verirken Yunus Emre'nin dua eder gibi ellerini semaya kaldırarak yüksek sesle bu cümleleri terennüm ettiğini hikâye etmektedir.⁵³ Bu tasvirle muhtemelen şatahatın vecd ve aşkın neticesinde vükû bulduğunu vurgulamak isteyen Schimmel'e göre bu şathiyesinden sonra şeyh elini Yunus'un sırtına koyarak onu teselli etmiş Yunus Emre de kendine geldikten sonra "O'nu (Allah'ı) çok seviyorum" diyerek şöyle devam etmiştir:

Ya Rab dilerim ben
Aşkın ver şevkin ver
Fazlından umarım
Aşkın ver şevkin ver

Mest eyle sen beni
Bilmeyim ben beni
Ta bula can seni

⁵² Schimmel, *Wanderungen mit Yunus Emre*, 1989, 51-52; Mustafa Tatcı (ed.), *Dîvân-ı İlâhiyât*, 568-569.

⁵³ Schimmel, *Wanderungen mit Yunus Emre*, 1989, 50.

Aşkın ver şevkin ver

Yolunda aşıklar
Derdinle yanıklar
Canlardan geçtiler
Aşkın ver şevkin ver

Kalbimi pak eyle
Masiva hubbun sil
Hubbun atâ eyle
Aşkın ver şevkin ver.⁵⁴

Yunus Emre şataha düştüğü o günden sonra mümkün olduğunca artık ölüm ya da hesap gününe dair şiir söylemedi. Bundan böyle onun şiirlerinde belki binlerce kez tekrar edilmesi gereken şey ilâhî aşk idi. Nitekim bir şiirinde söylediği gibi:

Yüz bin cefa kılsan bana
Senden yüzüm döndürmezem
Canım dahi alır isen
Senden yüzüm döndürmezem

Severim seni can ile
Kul olmuşum ferman ile
And içerim Kuran ile
Senden yüzüm döndürmezem.

Kilise'ye dirsene girem
Nakûs dâhi dirsene çalam
Aşıklara yoktur kalem
Senden yüzüm döndürmezem

⁵⁴ Schimmel, *Wanderungen mit Yunus Emre*, 1989, 52-53. Mustafa Tatcı, Yunus Emre'nin hayatını ve şiirlerini konu edindiği *Divân-ı İlâhiyât* ismiyle matbu eserinde bu şiirin Emir Sultan'ın müridi olan Âşık Yunus'a (ö.1439) ait olduğunu belirtmektedir. Geniş bilgi için bk. 633-646. Şiirin geçtiği sayfa için bk. 692, *Divân-ı İlâhiyât*, İstanbul, 2012.

İsa ile Musa ile
Hem Yusuf u Kenân ile
Muhammed Mustafa ile
Senden yüzüm döndürmezem

Aşkın ile öldür beni
Ya elim al kaldır beni
Çok ağlattın güldür beni
Senden yüzüm döndürmezem⁵⁵

Sonuç

Annemarie Schimmel, genç yaşlardan itibaren tasavvuf alanında kaleme aldığı eserleriyle velûd bir akademisyen olarak adından söz ettirirken onun tasavvufa dâir kaleme aldığı eserleri diğer eserlerine nazaran daha çok bilmekte ve günümüzde gerek Doğu'da gerek Batı'da hâlâ değerini korumaktadır.

Türkiye'de uzun yıllar akademisyen olarak da görev yapmış olan Schimmel, eserlerinde Anadolu'dan, Anadolu kadınlarından, Anadolu'da kullanılan deyim ve atasözlerinden yahut tekerlemelerden bahsederken Anadolu'da bazen açık bazen örtük bir şekilde tasavvufî kültürle yoğrulan bir irfan olduğu kanısındadır.

Schimmel'in Mevlânâ hakkında kaleme aldığı *Ich bin Wind du bist Feuer* isimli eseri ve Mevlânâ hakkında yazmış olduğu irili ufaklı makalelerine ilaveten onun Anadolu'da yetişen ve ismini zikrettiği sûfilerden biri de Yunus Emre'dir. Schimmel, Yunus Emre'yi gerek tasavvufî düşüncesini aktarmaktaki uslûbu gerek tasavvuf telakkisi itibariyle Anadolu'nun önde gelen mutasavvıflarından Ahmed Yesevî ve Mevlânâ ile birlikte değerlendirmektedir. Onun eserlerinde Ahmed Yesevî ilk Türkçe hikmetler serdeden bir mutasavvıf olarak zikredilirken Yunus Emre Türkçe'nin dînî tasavvufî dile dönüşme-

---

⁵⁵ Schimmel, *Wanderungen mit Yunus Emre*, 1989, 53; Mustafa Tatcı (ed.), *Dîvân-ı İlâhiyât*, 347; Annemarie Schimmel, *Yunus Emre ile Yollarda*, çev. Senail Özkan (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999), 49. Söz konusu şiirin bazı kıtalarında farklılıklar mevcuttur. Makalede Schimmel'in eseri baz alınmıştır.

sinde başat rol oynayan bir sûfi olarak karşımıza çıkmaktadır. Schimmel'e göre Yunus Emre'nin şiirleri günümüzde yetişen nesiller için hem dil hem muhteva itibarıyla bir irfan hazinesidir. Yunus Emre Türkçe'yi oldukça sade bir şekilde kullanan ve bu sadeliğe rağmen tasavvuf düşüncesinin en çetrefil konularını bile aktarabilen bir tasvir ve imge ustasıdır.

Schimmel sûfîlerin Hz. Peygamber için kaleme almış olduğu şiirleri - gerek naatlar gerek miraciyeler ya da miraç hadisesini konu edinen şiirler- sadece mutasavvıfların Hz. Peygamber sevgisinin dışavurumu olarak yorumlamamaktadır. Mutasavvıflar bu cihetten ortaya koydukları eserlerle aynı zamanda Hz. Peygamber'i dini düşüncenin merkezine taşımaktadırlar. Dolayısıyla Hz. Peygamber vahyin tecrübe edilmesinde ve anlaşılmasında merkezi bir konumdadır. Mutasavvıflar bu şekilde Peygamber sevgisinin sistematik ve örgün bir eğitim olmasa da halk nezdinde yaygınlaşmasına ve Peygamber sevgisine dayalı dîni-tasavvufî bir kültür oluşmasına yol açmaktadırlar. Şiirlerle, methiyelerle ya da menkıbevî anlatımlarla Hz. Peygamber'in vahiyle bildirilen konumunu tasavvufî kültür havzasıyla çevreleyerek nesillere aktarmışlar, statik bir Peygamber sevgisini dinamik ve manevî açıdan her dâim hayatın içinde olan bir Peygamber tasavvuruna dönüştürmüşlerdir. Diğer yandan bu anlatımlar aşırılığa dönüştüğünde mutasavvıflar ya da ulemâ tarafından tenkit edilmiş ve tasavvuf düşünce geleneğindeki Peygamber tasavvurunun Hristiyan düşüncesindeki Peygamber tasavvurundan bariz bir şekilde ayrıştırılması amaçlanmıştır. Dolayısıyla Schimmel'in eserlerinde farklı pasajlarda vurguladığı üzere tasavvuf düşünce geleneğindeki Peygamber tasavvuru, tarih boyunca kelime-i şهادette vurgulandığı üzere kulluk ile halifetü'l-arz arasında bir denge ve insicâmın tebellür etmesi olarak yorumlanabilir.

Diğer yandan Schimmel'e göre Peygamber sevgisinin en bariz şekilde görüldüğü İslam coğrafyalarından birisi Anadolu'dur ve Anadolu insanı bu sevgilerini çocuklarına isim verirken gösterdikleri ihtimamla ortaya koymaktadırlar. İlâveten Anadolu'da Hz. Peygamber'e olan sevginin en açık şekilde ifade edildiği metinlerden birisi halk arasında mevlit olarak bilinen Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n -Necât* isimli eseri, en mühim törenlerden birisi de mevlit törenleridir.

Schimmel'e göre Yunus Emre'nin tasavvuf telakkisinde önemli kavramlardan birisi de hakikat-i Muhammediyye kavramıdır. Hz. Peygamber'in hakikati itibariyle ilk yaratılan ve son gönderilen nebi olarak görülmesi onun aynı zamanda âlemde rahmetin sürekliliğine vesile ve sebep olarak yorumlanmasıyla irtibatlıdır.

Yunus Emre, şiirlerinde sadece Allah aşkı, Allah korkusu, insanın Allah'a olan özlemi, cennet ya da cehennem gibi meseleleri konu edinmemektedir. Schimmel, Yunus Emre'nin şiirlerini Anadolu'nun dağlarından, tepelerinden, ırmaklarından beslenen bir dil ve anlam örgüsüyle birlikte değerlendirmekte ve bu üslup ve anlamın insanı sürekli Hakk'a çağırdığından bahsetmektedir. Yunus Emre'nin şiirlerindeki bu tabiat zevki, her bir varlığın Hakk'ı zikrettiği ve Hakk'a kulluk ettiği düşüncesiyle irtibatlıdır. Yunus Emre'nin bu tabiat tasavvuru İbnü'l-Arabî'nin ve Mevlânâ'nın âlem tasavvuruyla da örtüşmektedir. Dolayısıyla bu âlem tasavvuru rubûbiyeti kendinden ve kendi zatında, her şeyin yaratıcısı ve her şeyin üzerinde tasarruf sahibi bir ilah tasavvuruyla ve her bir varlığın Hakk'a şahitlik ettiği düşüncesiyle birlikte yorumlanmalıdır.

Batı'da tasavvuf ya da sûfiler hakkında ortaya konan çalışmalarda en çok dikkat çekilen hususlardan birisi şatihilerdir. Nitekim Schimmel eserlerinde Bayezid'in kişiliğini ve muammalı ifadelerini açıklamak için Batı'da pek çok çalışma yapıldığından bahsederken bu hususu vurgulamaktadır. Muhtemeldir ki Batı'da tasavvuf araştırmacıları, sıklıkla ilâhî aşktan bahseden ve pratikte ömrünü tâat ve ibadetle geçiren bir sûfînin hangi sâikle şatah olarak nitelendirilebilecek ifadelerle düştüklerini derinlikli olarak irdelenmesi gereken bir mesele olarak görmekteyiz. Nitekim Schimmel de eserlerinde Hallac ya da Bayezid'den bahsederken onların bazı şatahatlarının sebebini açıklamayı denirken Yunus Emre'yi de şatihisi olan bir mutasavvıf olarak değerlendirmekte ve eserlerinde Yunus Emre'nin bazı şatihilerine yer vermektedir. Diğer yandan şatahat konusunu kaleme aldığı pasajda Yunus Emre'nin bu ifadelerden sonra pişmanlık duyarak o günden sonra bir daha hesap günü, mahşer gibi konuları dillendirmediğini ifade etmesi Schimmel'in sûfilerin şatahatını bir vecd halinde sâdir olan ve kendilerinin de razı olmadığı ve pişmanlık duydukları gayr-i ihtiyârî bir durum olarak yorumladığını ortaya koymaktadır ve Schimmel'in bu düşünme biçimi mutasavvıfların görüşleriyle de ör-

tüşmektedir. Bununla birlikte Schimmel'e göre şatahat, evvelemerde sûfinin yoğun dini tecrübesi ve ilâhî aşkla ilintili bir durumdur.

Kaynakça

- Ayverdi, Sâmiha - Schimmel, Annemarie. *Mektuplar* 2. ed. Didem Havlioğlu - Sâmiha Uluant. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2020.
- Başer, Hacı Bayram. *Şeriat ve Hakikat -Tasavvufun Teşekkül Süreci-*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.
- Chittick, William. *Varolmanın Boyutları -Tasavvuf ve Vahdetü'l Vücûd Üstüne Yazılar-*. çev. Turan Koç. İstanbul: İnsan Yay., 3. Basım, 2008.
- Çakmaklıoğlu, M. Mustafa. "Hallâc'ın 'Ene'l-Hakk' Sözü Bağlamında Mevlânâ'nın Şatahât Yorumu,". *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 6/15 (2005).
- Demirkıvrın, Sine. "Annemarie Schimmel'in Tasavvuf Anlayışı Ve Yunus Emre'ye Bakışı". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 45 (2021).
- Demirli, Ekrem. "İbnü'l-Arabî'nin Düşüncesinde Hz. Peygamber ve Hakikat-ı Muhammediyye". Ankara, 2009.
- Demirli, Ekrem. "Sûfilerin Âlem ve Tabiat Görüşü: Her şey Tanrı'ya İşaret Eden Bir Âyettir". *Uluslararası Din ve Çevre ve Din Sempozyumu*. C. II. İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2008.
- Göktepe. "Annemarie Schimmel: „Die Menschen schlafen, und wenn sie sterben, er wachen sie“ -Das Erwachen einer Übersetzerin für Türkische Poesie". *Germanistik in der Türkei (Übersetzer Forschung in der Türkei 1)* 7/ (2020).
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1948.
- İdiz, Ferzende. "Tasavvufta Hakikat-i Muhammediyye Meselesi ve Mesnevî'den Örnekler". *Ekev Akademi Dergisi* 18/59 (2014).
- Kur'an Yolu (Türkçe Meâl ve Tefsir)*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

- Kılıç, Mahmut Erol. *Sûfî ve Şiir -Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası-*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Konuk, A. Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. İstanbul: Kitabevi Yay., 2012.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1966.
- Mevlânâ. *Mesnevî-i Manevî*. Konya: Konya Kültür A.Ş., 1384.
- Schimmel, Annemarie. *Aus dem Goldenen Becher -Türkische Gedichte aus sieben Jahrhunderten-*. Köln: Önel Verlag, 1993.
- Schimmel, Annemarie. *Morgenland und Abendland -Mein west-östliches Leben-*. München: Verlag C.H. Beck, 2002.
- Schimmel, Annemarie. *Mystische Dimensionen des Islam*. Frankfurt und Leipzig: Insel Verlag, 1995.
- Schimmel, Annemarie. *Sufismus -Eine Einführung in die islamische Mystik*. Mü-nih: Verlag C.H. Beck, 4. Basım, 2008.
- Schimmel, Annemarie. *Wanderungen mit Yunus Emre*. Köln: Önel-Verlag, 1989.
- Schimmel, Annemarie. *Yunus Emre ile Yollarda*. çev. Senail Özkan. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999.
- Tatcı, Mustafa (ed.). *Dîvân-ı İlâhiyât*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- Tatcı, Mustafa (ed.). *Yunus Emre ile Aşk Yolculuğu -Hayatı ve Seçme Şiirleri-*. İstanbul: H Yayınları, 2015.
- Tatcı, Mustafa. "Yunus Emre'ye Göre Hz. Muhammed". Ankara: Diyanet İşle-ri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Tenik, Ali. "Türk Mutasavvıf Şâirlerinde Hakikat-i Muhammediyye Anlayı-şı:Ahmed Kuddûsî Örneği". Ankara, 2009.
- Tûsî, Ebû Nasr Abdullah b. Alî b. Muhammed es-Serrâc et. *el-Lüma'*. Dâru'l-kütübî'l-hadîse, 1960.